

Ett litet prefix betyder så mycket – paradoxalt nog

Prefixet *para-* är produktivt. Det kan betyda bredvid, utanför och öökta såväl som oförväntat eller till och med motsatt det förväntade. Ett par exempel på dess användning finner man i *paramedicin* och *parasuicid*.

HANS NYMAN

fil lic, språkrådgivare, Svenska Läkarsällskapet, Stockholm
(hans.nyman@spraknamnden.se)

II Alla har vi våra favoriter. Som medicinsk språkvårdare har jag ett älsklingsmorfem, det grekiska prefixet *para-* (παρὰ-). ('Morfem' kallas de minsta betydelsebärande enheterna i ett ord.) Detta lilla prefix kan bjuda på spännande språkliga utflykter och dessutom bidra till bättre förståelse av en del termer.

Bredvid

En abstrakt innebörd hos ett morfem går så gott som alltid tillbaka på en ursprunglig konkret. För *para-* är denna konkreta betydelse 'bredvid', med en från början helt rumslig syftning. Detta syns tydligast i ordet *parallell*, som på grekiska betyder 'bredvid varandra'. En *paracervikalblockad* företas bredvid cervix, en *paranasal* bihåla ligger bredvid näsan och *parotiskörtlarna* befinner sig alldeles intill örönen. Prefixet 'bi-' i bisköldkörtlarna, *glandulae parathyreoideae*, är en annan översättning av *para-*. Och 'bredvid' på ett abstraktare plan möter vi i *parameter*, egentligen 'bredvidmätare', vilket kommer nära den moderna betydelsen av 'jämförelsetal', 'variabel'. I termen *paracentes*, dvs ett stick genom en vägg, har *para-* närmast innebörden 'från sidan'. Ännu litet obestämdare har prefixet blivit i *parenteral*, som etymologiskt betyder 'bredvid tarmen' medan den aktuella betydelsen snarare är 'utanför mag-tarmkanalen'. Det grekiska *sitos* betyder 'mat', en *parasit* är alltså en 'bredvidätare'. Ordet fick redan i antiken betydelsen 'snyltgäst'.

Utanför

I och med översättningen 'utanför' har man tagit ett litet steg mot abstraktion. Varje tillstånd utanför förnuftet (*nous*) kallades på grekiska för *paranoia*. Till »utanför-avdelningen« kan vi nog också räkna det allom välbekanta *paramedicinsk*. Den paramedicinska personalen verkar i utkanten av eller vid sidan av

den genuint medicinska. Hit hör som bekant kuratorer, arbetsterapeuter, sjukhusfysiker, tekniker m fl. I Nationalencyklopedin förklaras *paramedicin* som synonymt med *alternativmedicin*, en beklaglig lapsus som vår språkkommitté påtalat. Missen kan möjligen förklaras, om än inte ursäktas, av analogin med *parapsykologi*, där prefixet, åtminstone för gemene man, har en biton av ovetenskaplighet.

Öökta, falsk

Från betydelsen 'utanför' till den ännu abstraktare 'öriktig, öökta, falsk' är steget kort. Ibland skiljer *para-* på så sätt ut en sjukdom som liknar den som följer prefixet, men som är beskedligare. Så förhåller sig i stort sett *paratyfus* till *tyfoid* (*feber*), *parapertussis* till *pertussis*, *parapsoriasis* till *psoriasis* och *parahemofili* till *hemofili*. Men i de flesta sjukdomsbeteckningar med *para-* har det ännu kvar den konkreta betydelsen 'bredvid', 'utanför', t ex *parodontit* (inflammation i vävnaden intill en tand), *parostos* (benbildning utanför skelettet) och som sagt i en rad andra.

Emellertid, den överförda betydelsen 'inte verklig', 'inte öökta' är vanligare än vad vi tänker på och kanske den intressantaste. Våra sinnesförnimmelser kan vara överkliga i den meningen att de saknar ett normalt yttre agens, de är »falska« eller på allmänspråket »inbillade«. Enligt Lindskogs terminologilexikon definieras *pareidoli* som 'feltolkning av det sedda', *parakusi* som 'abnorma hörsel förnimmelser', *parageusi* som 'onormal el. abnorm smakupplevelse', och *parosmi* som 'onormal el. felaktig luktförnimmelse'. Känslensinnet står för den vanligaste och viktigaste termen: *parestesier* är 'onormala känsel förnimmelser', ofta beskrivna som 'stickningar', 'myrkrypningar' och dylikt. (Det sjätte sinnet behöver nog inget sådant överklighetsprefix, det är ju redan i sig självt högst överkligt.)

Öförväntat

Aktiviteter och handlingar som inte utförs på förväntat (normalt) sätt förses

gärna med *para-*. Sålunda definieras *parafasi* (*fasi = tal*) som 'förväxling av enskilda ljud el. hela ord', *parapraxi* (*praxi = handlande*) som 'klantighet' och *parafoni* (*foni = röst*) som 'plötsliga tonhöjdsväxlingar i stämman'.

En intressant hybrid är *parasuicid*. Det ligger väl nära till hands att tolka ett 'ofullbordat självmord' mer som ett rop på hjälp än som ett överlagt beslut att välja döden. Norstedts engelska fackordbok »Medicine« definierar *parasuicide* som »självordsförsök utan egentlig avsikt att begå självmord«. Dock, enligt samstämmiga vittnesbörd från de psykiatrer jag tillfrågat är denna distinktion inte levande numer. På både engelska och svenska betyder *parasuicid(e)* idag rätt och slätt 'självordsförsök', utan hänsynstagande till personens sk innersta avsikt. Kanske kan man tänka sig två förklaringar till att termen blivit mer objektiv än subjektiv. Dels har man känt behov av en internationell term i ett enda ord för *tentamen suicidii*, och då som vanligt valt grekiskan, dels har man funnit det alltför svårt att komma åt den »egentliga« avsikten med suicidalhandlingen.

Motsatt det förväntade

Från utanförskap till opposition är steget inte långt. I några sammansättningar har *para-* definitivt tagit detta steg. Om *doxa* på grekiska betyder 'åsikt', 'uppfattning', så är alltså en *paradox* något som svär mot allmän uppfattning, dvs verkar alldeles bakvänt. En *paradoxal* verkan hos ett läkemedel går på tvärs mot den avsedda. En *paradoxal sömn*, ofta förkortad till *parasömn*, är en sömn som på ett EEG mer liknar motsatsen, dvs det vakna tillståndet. Och det *parasympatiska nervsystemet* verkar ju i motsättning mot det *sympatiska*, inte vid sidan av.

Om Du tycker att denna artikel inte riktigt platsar i en läkartidning som denna så kan Du betrakta den som en *parentes*, dvs något 'insatt bredvid', en utviking från huvudlinjen. Den kanske passas för läsning under semestern, som ju är en (alltför kort) *parentes*. •